

Ali Fuad Başgil

Bir Düşünürün Fikrî Haritası

Salih Zeki Haklı

LiBeRtE

Ali Fuad Başgil

Bir Düşünürün Fikrî Haritası

Salih Zeki Haklı

ISBN: 978-605-9823-38-8

Liberte Yayınları® / 222

1. Baskı: Aralık 2018

© 2018, Liberte Yayınları®

© 2018, Liberal Düşünce Topluluęu Derneęi®

Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tamamı veya herhangi bir parçası, hiçbir şekilde fotokopiyle veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Yayınevimiz bunu yapanlar ve buna teşebbüs edenler hakkında kanunî takibat yaptırma hakkına sahiptir.

Yayın Editörü: Özlem Çaęlar Yılmaz

Yayın Koordinatörü: Emre Turku

İç Tasarım: Yavuz Selim Erfidan

Kapak Tasarımı: Mesut Koçak

Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza, No: 417, Yenimahalle, Ankara

Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
yayıngrubu

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara

Telefon: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

E-mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr | Sertifika No: 16438

Liberte Yayınları® Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Salih Zeki Haklı

1982 yılında Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğretimini bu şehirde tamamladı. 2004 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. Yüksek Lisans ve Doktora öğretimini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümünde tamamladı. 2005-2016 yılları arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nde çalıştı. 2016 yılının Şubat ayından itibaren ise Polis Akademisi Başkanlığı Güvenlik Bilimleri Enstitüsü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Ayrıca yazarın, *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat* (2017) başlıklı kitabı bulunmaktadır..

İÇİNDEKİLER

Önsöz	1
Giriş	5
BİRİNCİ BÖLÜM: Millet ve Devlet Teşkilatı Hakkındaki Düşünceleri	25
Yeni İktisadî ve Toplumsal Yapının Düzenleyicisi Olarak Devletçilik.....	25
Türkiye İçin Yeni Siyasî Düzen Arayışı: Liberal Devlet Anlayışı.....	36
Tek-Parti Döneminde Millet ve Milliyetçilik Anlayışı.....	49
Dönüşen Milliyetçilik Anlayışı: Muhafazakâr Milliyetçilik.....	59
İKİNCİ BÖLÜM: İdeal Siyasî Sistem Hakkındaki Düşünceleri	67
Demokrasiyle İlgili Temel Görüşleri: Kemalizm'den Liberalizme Uzanan Yol.....	67
Çok-Partili Hayata Geçiş Yıllarında Liberal Demokrasi Teklifi.....	74
Adil ve Özgür Seçim Teklifi: Seçim Sisteminin Reforme Edilmesi.....	89
1924 Anayasası'nın Değiştirilmesine Verdiği Önem.....	96
İkinci Cumhuriyette Başgöl: 27 Mayıs Sonrası Siyasî Sistem Hakkındaki Düşünceleri.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Bireysel Hürriyetler

Hakkındaki Görüşleri 131

Disiplinli Hürriyetten Liberal Hürriyetlere Giden Yol.....	131
Sivil Toplum Tecrübesinde Bir Kilometre Taşı: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti	138
Liberal Hürriyetlere Verdiği Önem	145
Komünizmin Liberal-Muhafazakâr Eleştirisi.....	162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Dinî Hayat, Din Özgürlüğü

ve Dinî Teşkilat Üzerine Düşünceleri 171

Dinin İnsan ve Toplum Açısından Taşdığı Kıymet.....	171
Kendi Din Anlayışı ve Dinde Reform Hareketine İtirazı.....	186
Laiklik ve Türkiye’de Laikliğin Uygulanışı Hakkındaki Değerlendirmeleri.....	206
Din ve Vicdan Hürriyetinin Din ve İnsan İçin Taşdığı Kıymet.....	225

Sonuç 245

Kaynakça 261

Anne ve babama...

Önsöz

ALI FUAD BAŞGİL HAKKINDA KİTAP ÇALIŞMASI YAPTIĞIMI söylediğim neredeyse herkes Başgil’le ilgili çalışma yapılmasından büyük memnuniyet duydu. Bu durum Başgil’in hâlâ ne kadar sevilen ve fikirlerine hürmet edilen bir düşünür olduğunun açık delillerinden biri. Henüz hayatta iken öğrencilerinin ve toplumun büyük çoğunluğunun derin sevgisine mazhar olmuş birisinin günümüzde benzer sevgi ve hürmete şayan olması oldukça anlaşılır. Bu çalışma ise böyle bir düşünürün 1932 ilâ 1967 yılları arasını kapsayan otuz beş senelik ilmî hayatındaki tüm görüşlerini, eleştirilerini ve tekliflerini Türkiye’deki siyasî gelişmeler ve kendisinin fikrî pozisyonu bağlamında ele almayı amaçlamakta.

Bu amaç dikkate alındığında kitabın isminde neden “*fikir haritası*” ifadesinin kullanıldığının daha anlaşılır olacağını düşünmekteyim. Zira çalışmanın her bölümünde Başgil’in fikrî tekmülüne temas edildiği gibi hangi düşüncesini hangi hadiseler neticesinde dile getirdiği ve bunun sonucunda neler yaşandığı anlatılmak istenmekte. Haritanın, belirli bir yerin tamamının

ya da belirli kısmının kuşbakışı görüntüsünü veren bir taslak olduğu düşünülürse, bu çalışmada esas yapılmak istenenin de Başgil'in düşünce yapısının genel görüntüsünü, zaman içindeki değişimini ve sınırlarını gösteren kuşbakışı taslağını sunmak olduğu görülecektir.

Başgil'in görüşlerini tasnif edip farklı başlıklar altında incelemenin çok kolay olmadığını söylemem gerekiyor. Onun fikrî yapısının kendi içinde bir bütünlüğe sahip olduğu ve konu her ne olursa olsun bu bütünselliğin o konuda yer aldığı görülmektedir. Örneğin, demokrasinin özelliklerinden bahsederken, aynı zamanda demokrasinin hürriyetlerle veya maneviyatla olan ilişkisine de temas etmekte. Böylelikle hürriyet ve maneviyat gibi iki farklı konunun demokrasiyle birlikte mi ele alınması gerektiği yoksa bunların müstakil başlıklarda mı değerlendirilmesi gerektiği çalışma boyunca karşımıza çıkmış oldu. Mamafih Başgil'in fikrî yapısının ve hangi konular üzerinde yoğunlaşarak çalıştığının anlaşılması açısından konuları başlıklara ayırmak yine de önem taşımakta. Bu sebeple elinizdeki kitap onun bir nevi fikrî biyografisini oluşturduğu gibi fikir haritasını gösterme niyetindedir.

Kitapta Başgil'in bazı görüşleri şerh edilerek detaylı izah edilirken bazıları ise eleştirel tarzda ele alınmaktadır. Bununla birlikte burada oldukça dikkatli davranmaya özen gösterdim. Zira Ali Fuad Başgil, 1946'da *"Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri"* başlığı altında konferans metinlerini derlediği kitabının önsözünü *"Mamafih eser benim ise, aziz okuyucum, takdir hakkı senindir. Yalnız, kıymet ölçünü insaf ile kullan ve kusurlarımı insan oluşuma bağışla! Unutma ki hatasız ve kusursuz bir tek Allah*

Giriş

TÜRKİYE’NİN SON ÜÇ ASIR İÇİNDEKİ TARİHİ TECRÜBESİNE bakıldığında siyasî, iktisadî ve toplumsal alanda büyük bir değişim sürecinden geçtiği görülmektedir. Geçen süre zarfında hızı ve etkinliği farklılık gösteren bu değişimin siyasî ve toplumsal alanda tesiri en çok İkinci Meşrutiyet (1908-1914) ile tek-parti (1923-1946) dönemlerinde hissedilmiştir. Bu dönemlerde yaşamış siyasetçilerin ve düşünürlerin hayatları incelendiğinde, göze çarpan ilk özellik, bir yandan yaşanan bu keskin dönüşümü hazmetmeye çalışırken, diğer yandan bu dönüşüme belirli bir anlam verme gayretinde olmalarıdır. Meşrutiyet yıllarında Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak tanımlanan “*Üç Tarz-ı Siyaset*”in iddiaları veya Cumhuriyetin ilk yıllarında Kemalist ideolojiye sağ ve sol cenahlardan ideolojik kılıf giydirmeye yönelik teşebbüsler bu hazmetme ve anlam verme çabalarının birer ürünü şeklinde vücut bulmuştur.

İkinci Meşrutiyetle birlikte bir anda artan gazeteler, dergiler ve dernekler Türkiye’deki fikir hayatının zenginleşmesini

beraberinde getirmiş ve bu üç farklı düşünce sisteminin mensupları siyasî sistemi ve toplumu kendi fikriyatı istikametinde biçimlendirmek istemiştir. Bu alışkanlık, tek-parti yıllarında Kemalizm'i teorileştirme çalışmaları esnasında kendisini yeniden göstermiştir. Bu dönemde Ahmet Ağaoglu'nun liberal bir Kemalizm tasavvuruna sahip olması; Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Burhan Belge gibi düşünürlerden müteşekkil Kadro dergisinin sosyalist bir Kemalizm oluşturmayı amaçlaması ve Ahmet Hamdi Başar'ın "*İktisadî Devletçilik*" adını verdiği ılımlı bir devletçilik politikasını teklif etmesi bu alışkanlığın ürünleri olmuştur. Mamafih tüm bu çabalar akim kalmış ve yeni yönetici kadro bizzat kendisinin tespit ettiği "*Altı Ok*" üzerinden Kemalizm'in muhtevasını ve istikametini yine kendisi tayin etmiştir.

Bu gelişmeler çerçevesinde bakıldığında, Ordinaryüs Profesör Dr. Ali Fuad Başgil'in (1893-1967) Türkiye'nin büyük siyasî ve toplumsal dönüşümler yaşadığı bu sürecin hem müşahidi hem de münekkidi olduğu görülmektedir. Bu manada, akademik hayata adım attığı 1932 senesinden vefat ettiği 1967 senesine kadar, otuz beş senelik bir döneme yayılan çalışmaları yakın dönem Türk siyasî tarihini ve liberal-muhafazakâr düşüncenin Türkiye'deki gelişimini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Yetmiş dört yılı bulan ömründe İkinci Meşrutiyet dönemini, Birinci Dünya Savaşı'nı, tek-parti yıllarını, çok-partili siyasî hayata geçiş sürecini, çok-partili demokratik hayatı ve 1960'daki ilk askerî darbeyi doğrudan gören ve bütün bunları tahlil eden birisi olarak Türkiye tarihinin önemli bir şahidi payesine sahip bulunmaktadır.

Başgil'i müstesna kılan ve yazdıkları ile söylediklerinin günümüze aktarılmasını önemli kılan temel husus sadece bir

şahit ve muhallil olmasından ibaret değildir. Bundan daha da önemlisi, yaşadığı ve ele aldığı bütün hadiseleri Türkiye'nin ve Türk toplumunun zaviyesinden bakarak incelemesi ve yorumlamasıdır. Türkiye'nin demokratikleşmesi ve özgürleşmesi, dinî hayatın korunması ve geliştirilmesi, Türkçe'nin sunî müdahalelerle bozulmasının engellenmesi ile gençlerin daha güçlü bir karaktere sahip olması için gösterdiği gayretin temelinde bu bakış açısının izleri açık şekilde görülmektedir. Bu sebeple birtakım görüşleri ve eleştirilerinin haklılığı konusunda ihtilafa düşülme ihtimali olsa dahi onun evrensel olanı millî olanla buluşturma hassasiyeti konusunda geniş bir mutabakatın olduğunu söylemek gerekmektedir. Nitekim, yakın dostları tarafından onu tanımlamak için dile getirilen ifadeye başvurarak denilebilir ki, *"dağdaki çobandan şehirdeki esnafa kadar"* yazılarını okuyan herkesin Başgil'i daima büyük bir muhabbet ve hürmetle anmalarının sebebi de buna dayanmaktadır.

Kendisini milliyetçi, mâneviyatçı, hürriyetçi, terakkici ve muhafazakâr² olarak tanımlayan Ali Fuad Başgil'in düşünce hayatının bu kavramların sentezini yapmak şeklinde geliştiği görülmektedir. Bu manada gerek taşıdığı millî hassasiyetin gerekse bu sentez gayretinin yanı sıra fikrî hayatının nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini anlamak açısından fikrî biyografisini incelemek oldukça faydalı bilgiler sunmaktadır. 1893'te (R. 1309) Samsun'un Çarşamba kazâsında doğan Başgil, Hafız İbrahim Efendi'nin torunu ve Mehmed Şükrü Efendi ile Fatma hanımın oğludur.³ Ailesi Çarşamba'nın Bölükbaşıoğulları soyundan geldiği için, Başgil soyadını aldığı 5 Eylül 1936'ya

2 Ali Fuad Başgil, "Meslek ve Meşrebim", *İlmin İşığında Günün Meseleleri* içinde, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014), 245.

3 Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel (ed.), *TBMM Albümü 2. Cilt 1950-1980* (Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010), 863.

BİRİNCİ BÖLÜM

Millet ve Devlet Teşkilatı Hakkındaki Düşünceleri

Yeni İktisadî ve Toplumsal Yapının Düzenleyicisi Olarak Devletçilik

Ali Fuad Başgil'in düşünce hayatının ilk yıllarındaki yazılarına ve konferanslarına bakıldığında katı bir devlet ve devletçilik anlayışına sahip olduğu görülmektedir. 1940'lı yılların ortalarından itibaren liberal devlet sisteminin samimi savunucusu olduğunu dönemden önce, devlete yüklediği sorumluluk ve devletçiliğin derecesiyle ilgili görüşleri, biraz da dönemin ruhu itibarıyla, bu katı tutumun izlerini yansıtmaktadır. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF)¹ devletçilik prensibini benimsemesiyle sonuçlanan birtakım siyasî hadiselerin, rejime

1 CHP'nin 1935'deki Dördüncü Kurultayında parti nizamnamesi ve programı yeni dil politikası çerçevesinde değiştirilmiş ve bu döneme kadar kullanılan Fırka yerine Parti kelimesinin kullanılması kabul edilmiştir. Böylelikle bu tarihten sonra Cumhuriyet Halk Fırkası ismi Cumhuriyet Halk Partisi olarak kullanılmaya başlanmıştır.

bağlı birçok siyasetçi ve aydını etkilediği gibi, Başgil üzerinde de belirli etki bıraktığı anlaşılmaktadır. Ülkenin demokratik bir görünüme sahip olması için Mustafa Kemal tarafından 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF), kısa ömrüne rağmen, halktan büyük ilgi görmesi hem devrimlerin halka benimsetilmesi hem de halkın şikâyet ettiği iktisadî sorunların hızlıca ortadan kaldırılması için yönetici kadroyu yeni arayışlara sevk etmiştir. SCF'nin kapanmasından sonra Mustafa Kemal, 17 Kasım 1930'da başlayan ve kısa aralıklarla birlikte toplam üç ay süren, bir yurt gezisine çıkarak halkın mevcut durumunu ve iktidardan beklentilerini öğrenmeye çalışmıştır.² Bu yurt gezisi sırasında Mustafa Kemal, SCF'nin kabul ettiği tarzda bir fırka programına ihtiyaç duyulduğunu hissetmiş ve devletçilik kavramı üzerinde duran bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada ilk kez, CHF'nin fırka programının bir unsuru olarak devletçilikten söz etmiştir.³ Böylelikle devletçilik prensibi, CHF'nin 10 Mayıs 1931'de başlayan Üçüncü Büyük Kongresi'nde, diğer beş prensiple birlikte, fırka programına alınmış ve 1935 ile 1947 yıllarındaki parti programlarında daha da detaylandırılmak suretiyle varlığını sürdürmüştür. 1937'de yapılan değişikliklerle anayasaya da girecek olan devletçilik prensibi fırka programında ilk kez şu şekilde tanımlanmıştır:

Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadî sahada- Devleti filen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır.⁴

2 Bu geziyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* (Ankara: Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi, 1981).

3 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik* (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), s. 59.

4 CHF, *CHF Nizamnamesi ve Programı* (Ankara: TBMM Matbaası, 1931), 31.

CHF'nin devletçilik prensibini fırka programına almasından kısa süre sonra devletçilikten ne anlaşılması gerektiğini izah etmeye çalışan birçok çalışmanın yayınlandığı görülmektedir. Bu yazıların ortak paydasını çoğunlukla devletin kalkınma hamlesini kendi başına gerçekleştirmesi ve vatandaşlar arasındaki iktisadî eşitliği temin etmesi oluşturmaktadır. Bu tartışmalar da devletçiliğin farklı şekillerde tanımlanmasına ve devlet ile özel teşebbüs arasındaki ilişkinin farklı şekilde açıklanmasına tesadüf edilmektedir. Özellikle Şevket Süreyya (Aydemir), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Bursan Asaf (Belge) tarafından yayınlanan ve Kemalizm'in sosyalist yorumunu yapmaya çalışan Kadro Dergisi'nde, devletçilik prensibi sert bir piyasa ekonomisi karşılığı ve devletin iktisadî süreçlerin tamamını kontrol ettiği şekilde ele alınırken, dönemin önemli iktisatçılarından Ahmet Hamdi (Başar) ise devletçiliğin serbest piyasa sistemi kadar sosyalist uygulamalardan da uzak durmasını ve Türkiye'ye özgü bir iktisadî devletçiliğin kabul edilmesini ileri sürmektedir.⁵

Bununla birlikte neredeyse bütün yorumcuların tefsirini yaptıkları bu tek cümlelik devletçilik anlayışından hareketle, liberalizmi ve onun ekonomik anlayışını reddettikleri görülmektedir.⁶ Liberalizmin toplumdaki denge ve ahengi bozarak toplumsal yapıyı çürüten ve ekonomik bağımsızlığı yok eden bir görüş olduğu ileri sürülerek, devletçiliğin bu sorunların doğmasını engelleyen bir emniyet supabı şeklinde ele alındığı görülmektedir. Devletçilik taraftarı siyasetçi ve aydınların liberalizme yönelik bu aşırı tepkileri, liberalizmin 1929'daki

5 Salih Zeki Haklı, "Erken Dönem Cumhuriyet'te Ahmet Ağaoğlu'nun Kemalizm'i Liberal Perspektiften Yorumlama Çalışmaları" *Liberal Düşünce*, sy. 90 (2018): 51.

6 Zeki Mesut (Alsan), "İdarede Devletçilik", *Hakimiyeti Milliye* (6 Birinci Kanun (Aralık) 1931): 1.

İKİNCİ BÖLÜM

İdeal Siyasî Sistem Hakkındaki Düşünceleri

Demokrasiyle İlgili Temel Görüşleri: Kemalizm'den Liberalizme Uzanan Yol

Ali Fuad Başgil'in neredeyse kırk yılı bulan ilmî hayatının tamamında demokrasi kavramına büyük önem verdiği bilinmektedir. Bu uzun zaman diliminde millî egemenliğe dayalı demokratik yönetim modeli ile demokrasinin özgürlük ve eşitlikle olan ilişkisini her daim savunmakla birlikte, belirtilen süre zarfında demokrasinin manası, içeriği ve ona yüklediği anlam bakımından demokrasi kavramıyla ilgili öne çıkardığı hususlar farklılık arz etmektedir. Demokrasi konusundaki bir hayli fazla olan çalışmaları incelendiğinde, demokrasi konusunda öne çıkardığı hususların dört farklı dönem üzerinden incelenmesi mümkün görülmektedir. Bu dönemleri, 1935 ilâ 1941 yılları arasında demokrasiyi otoriter ve toplumcu perspektiften ele

aldığı tek parti dönemi; 1942 ilâ 1948 yılları arasında seçmenin oyu ve rızasını demokrasinin temel meşruiyet kaynağı olarak gördüğü çok-partili hayata geçiş dönemi; 1949 ilâ 1960 yılları arasında meclisin ve hükümetin denetimini demokrasinin ve bireysel hürriyetlerin teminatı olarak değerlendirdiği çok-partili yıllar ve 1961 ilâ 1967 yılları arasında demokrasi üzerindeki vesayetle mücadele ettiği 27 Mayıs askerî darbesi sonrası dönem olarak sıralamak mümkündür.

Başgil'in demokrasi kavramını ilk ele aldığı 1930'lu yıllarda, devletçilik ve milliyetçilik anlayışında olduğu gibi, demokrasiyi dönemin siyasî havasına ve yapısıyla uyumlu şekilde incelediği görülmektedir. Türkiye'nin cumhuriyet rejimine geçişinden sonra kabul edilen 1924 Anayasası ve siyasî hayatı düzenleyen kanunlar 1923 ilâ 1946 yılları arasında süren tek parti döneminin uygun bir zeminde var olmasını ve gelişmesini sağlamıştır. İnkılapların hızla gerçekleştiği bu yıllarda klasik demokrasi anlayışından farklı şekilde yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin mecliste toplandığı, meclisin mutlak haki-miyetinin tesis edildiği, iki dereceli seçim sisteminin tek-parti iktidarını tahkim ettiği¹ ve ayrıca Cemiyetler Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nun muhalif siyasî ve sivil yapılara müsaade etmediği bu düzen 1946 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında, kısa ömürlü dört muhalefet fırkası kurulmakla birlikte, tüm üyelerinin tamamen CHP tarafından belirlendiği TBMM, sayısal ve siyasî bakımdan CHP'nin hakimiyeti altında bulunmuştur.² Türkiye'deki ilk muhalefet fırkası olan Terakkiperver

1 İki dereceli seçim sistemi, seçmenlerin kendilerini temsil edecek vekillerini dolaylı olarak seçmesini öngörmektedir. Buna göre ilk olarak seçmenler mecliste yer alacak milletvekillerini seçecek kişileri seçmektedir. Bu seçimden sonra seçilen kişiler, verdikleri oylarla milletvekillerini seçmektedirler. Bu seçim sistemi Türkiye'de 1946 yılında Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nda yapılan değişikliğe kadar uygulanmıştır.

2 Tek-parti döneminde kurulan bu muhalefet fırkaları sırasıyla şunlardır: TCF (17

Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait isyanıyla irtibatlı görülmesi nedeniyle Bakanlar Kurulu tarafından kapatılmasından beş yıl sonra Mustafa Kemal'in talimatıyla SCF'nin 12 Ağustos 1930'da kurulması sağlanmıştır. CHF'ye karşı kontrollü bir muhalefet yürütmesi ve ülkenin demokratik bir görünüm kazanmasını sağlaması amacıyla kurulan bu fırka gerek CHF'ye yönelttiği eleştiriler gerekse liberal bir programı takip edeceğini duyurması kısa süre içinde halkın büyük teveccühünü kazanmasını beraberinde getirmiştir. SCF'nin halk nezdinde elde ettiği ilgi ve alaka yönetici kadroda birtakım kuşku ve korkuların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun Mustafa Kemal'e karşı bir husumetin oluşmasına, ülke içinde anarşinin ortaya çıkmasına ve irtica tehdidini kuvvetlendirmesine yol açacağı gerekçeleriyle fırkanın 18 Aralık 1930'da kendi kendisini feshetmesi sağlanmıştır.³

Başarısız SCF tecrübesinden sonra siyasî sahada ve gazetelerde demokrasinin ne olduğu ve Türkiye'nin bir demokrasi olup olmadığıyla ilgili tartışmalarda büyük bir artış olduğu görülmektedir. Bu tartışmalar esnasında Kemalist siyasetçi ve yazarların demokrasiyle ilgili görüşleri dönemin genel havası hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu noktada demokrasinin tüm dünyada belirli bir kriz içinde olduğu, Türkiye'nin kendisine özgü bir demokrasi inşa ettiği ve demokrasinin yeni rejim açısından birtakım tehditleri barındırdığı ifade edilmektedir. Bu

Kasım 1924-5 Haziran 1925), SCF (12 Ağustos 1930-18 Aralık 1930), Ahali Cumhuriyet Fırkası\ACF (29 Eylül 1930-21 Ocak 1930), Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi\TCAÇP (29 Ağustos 1930). Bu dört firkadan TCF ile ACF Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılmış, SCF duyulan lüzum üzerine kendisini feshetmiş ve TCAÇP'nin ise komünizm eğiliminde olduğu gerekçesiyle hükümet tarafından kuruluşuna müsaade edilmemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952* (İstanbul: Doğan Kardeş, 1952), 606-638.

3 Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, 626-631.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bireysel Hürriyetler Hakkındaki Görüşleri

Disiplinli Hürriyetten Liberal Hürriyetlere Giden Yol

Ali Fuad Başgil'in düşünce hayatının başında devletçilik, milliyetçilik ve demokrasiyle ilgili sahip olduğu otoriter görüşler, kendisini bireysel hürriyetler meselesinde de göstermektedir. 1940'lı yılların başında değişecek bu anlayış ilk dönemde bireysel hürriyetlere yönelik kısıtlayıcı hükümlere sahipken, ikinci dönemde liberal özgürlükçü bir bakış açısına ve daha serbestiyetçi bir anlayışa dönüşmektedir. Başgil'in 1930'lu yıllardaki ifadelerine bakıldığında onun Türkiye'ye özgü demokrasi anlayışına benzer bir orijinal değerlendirmeyi hürriyetler konusunda da yaptığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası dünyada değişen siyasî, iktisadî ve toplumsal koşullar eski bireysel hak ve hürriyetler prensibinin manasını değiştirmek-

tedir. Böylece bireyin hürriyetlerini diğer insanlara ve devlete karşı koruyan ve devlet faaliyetinin sınırını bireysel hürriyetler olarak gören klasik yaklaşımı geçerliliğini yitirmiş durumdadır. Ona göre, bireysel hak ve hürriyetler anlayışının doğduğu ve klasikleştiği ülkelerde dahi bireyin hürriyetinin sınırının başka kişilerin hürriyeti olduğu veya devlet faaliyetinin sınırının bireysel hürriyetler olduğu şeklindeki anlayış sona ermektedir. Tam tersine bütün bireysel haklar devletin ve toplumun menfaati doğrultusunda kayıt altına alınabilmektedir.¹

Bu noktadan hareketle, Başgil, bireysel hak ve hürriyetlerin Türkiye’de de çağın ve ülkenin şartlarına göre yeniden yorumlanmasını teklif etmektedir. Bu yorum bireysel hürriyetlerin varlığını korumakla birlikte ona yeni bir mana vermeye ve onun sınırlarını yeniden çizmeye çalışmaktadır:

Bu sistemde fert içtimaileşecektir. Yani yalnız kendini düşünen ve hotbeyinliğinin [hodbinliğinin] hududunu sırf maddî imkânsızlıklarda veya başkasının hotbeyinliğinde [hodbinliğinde] bulan ve sırf kendi için yaşayan müstakil bir varlık halinde kalmayacaktır. İçinde doğup yaşadığı ve mukadderatını mukadderatına bağladığı câmiaya bağlanacak [bağlanacak]; geçen, yaşayan ve gelecek nesillere karşı ifasına borçlu olduğu bir takım vazifeleri olan bir uzuv haline gelecektir. Bunun içinde ferdî faaliyetler, ferdî gaye ve menfaatler câmia gaye ve menfaatlerle [menfaatlerine] bağlanacak ve câmia menfaatlerle hudutlanacaktır.²

Başgil’in yukarıda zikredilen yeni hak ve hürriyet anlayışında kişinin içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını ve kendisine verilen görevleri ifa etmeyi öncelikli kabul etmesi esas alın-

1 Ali Fuad Başgil, *Klâsik Ferdî Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi* (Ankara: Hapishane Matbaası, 1938), 14.

2 Ali Fuad Başgil, *a.g.e.*, 17.

maktadır. Anlaşıldığı üzere hak anlayışını bireycilik üzerinden kabul edilmesini sadece dünyadaki genel şartlar bakımından değil, Türkiye'nin toplumsal yapısı açısından da uygun görmemektedir. Ona göre, bencillığe ve şahsî menfaat kaygısına dayalı bireyci hürriyet anlayışı, Türk toplumunun sosyal psikolojisine, siyasî yapısına ve ülkenin mevcut ihtiyaçlarına uygun düşmediği ve hatta bunlara zarar verebileceği için dikkate alınmamalıdır. Bu noktada, Türk toplumunun genel psikolojik ve sosyolojik özellikleri itibariyle bireyci değil dayanışmacı hürriyet anlayışını benimseme eğiliminde olduğunu iddia etmektedir. Başgil, Türklerin özel hayatlarında bireyci olsalar dahi siyasî hayatlarında tamamıyla toplumcu olduklarını belirtmekte ve devlet ile otorite duygusunun Türklerin içine işlediğini dile getirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin siyasî ruhunun merkezîyetçiliğe bağlı olduğundan dolayı hürriyetleri bireyci manada ele almanın siyasî sistemin yapısını da bozacağını ileri sürmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı kimsenin bir başkasının durumuyla ilgilenmediği bir toplumsal hayata neden olan klasik hürriyet anlayışı yerine halk ile hükümetin el, gönül ve menfaat birliği yaparak ülkenin kalkınmasını sağlayacak bir hürriyet anlayışının daha uygun olduğunu ileri sürmektedir.³

Başgil'in bu dönemde hürriyetleri ele alış biçiminden anlaşılmaktadır ki, liberal bir hürriyet anlayışı yerine devrin hâkim felsefi yaklaşımı olan dayanışmacılık merkezli bir hürriyet anlayışını esas almaktadır. İkinci Meşrutiyetten itibaren Türk siyasî düşüncesini etkileyen dayanışmacılığın cumhuriyetin ilk yıllarında da etkisini sürdürdüğü bilinmektedir. Hatta Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarında liberal görüşleri savunan düşünürlerin

3 Ali Fuad Başgil, *Vatandaşların Âmme Hakları ve Camianın Emniyet ve Disiplin Meselesi* (İstanbul: Kenan Basimevi, 1940), 296-297.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dinî Hayat, Din Özgürlüğü ve Dinî Teşkilat Üzerine Düşünceleri

Dinin İnsan ve Toplum Açısından Taşdığı Kıymet

Ali Fuad Başgil'in fikrî mesaisini, özellikle 1950'li yılların başından itibaren, yoğun şekilde ayırdığı konuların başında Türkiye'de din ve laiklik meselesi yer almaktadır. Başgil'in bu meseleyi ele aldığı döneme bakıldığında onun hem geçmişin muhasebesini yaptığı hem de sorun olarak addettiği hususların gelecekte yaşanmaya devam etmemesi için birtakım öneri ve tekliflerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu minvalde Başgil'in muhasebesini ve değerlendirmesini yaptığı Türkiye'deki devlet ve din arasındaki ilişki biçimini üç farklı döneme ayırarak ele almak mümkündür: Buna göre ilk dönem, 1919 ilâ 1924 yılları

arasında devletin dinî hüküm ve esasları dikkate alarak teşekül ve hareket ettiği tarih aralığı üzerinden incelenebilir. Bu dönemde devletin varlığı din üzerinden meşrulaştırıldığı gibi dinî kurumların, eğitimin, yayıncılığın ve sembollerin canlı olarak siyasî ve toplumsal alanda yer aldığı bilinmektedir. İkinci dönemin ise 1924'te başlayıp 1947'ye kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu tarih aralığında ise artık dinî söylem ve unsurlar yerlerini oldukça hızlı şekilde laik mahiyetteki söylem ve unsurlara devretmektedir. Hilafetin kaldırılması, medresele- rin ilga edilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) kurulması, tekkelerin lağvedilmesi, anayasadan devletin dininin İslam olduğuna dair hükmün çıkartılması, ezanın Türkçeleştirilmesi, laikliğin 1937'de anayasal hüküm haline gelmesi ve dinde reform yapılması tartışmaları gibi dinî hayata ilişkin biçimlendirme çabaları bu döneme rengini veren politika ve uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek-parti döneminde laiklik adı altında tatbik edilen bu politika ve uygulamalar devlet, din ve toplum arasındaki ilişkinin en sıkıntılı şekilde gerçekleştiği yıllara tekabül etmektedir. Üçüncü dönem ise çok-partili siyasî hayata geçilmesiyle birlikte başlayan ve Başgil'in vefat ettiği 1967 senesine kadar geçen süreyi içermektedir. Demokratik sistemin işlerlik kazanması ve 1950'de siyasî iktidarın el değiştirmesiyle birlikte tek-parti dönemindeki baskının nispeten gevşediği, ilk dönem kadar olmasa da dinî söylem ve unsurların yeniden görünüm kazandığı ve 27 Mayıs 1960'daki askerî darbeyle bu sürecin farklı bir boyuta evrildiği bu dönemde müşahede edilen genel hadiseler olarak değerlendirilebilir.¹

1 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 2* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 23-43.

Başgil'in din ve laiklik konularıyla ilgili muhasebe ve değerlendirmeye başladığı dönem ise Türkiye'nin çok-partili hayata geçtiği dönemle birlikte başlamaktadır. Bu dönem aynı zamanda devletin din ve laiklik konusundaki geleneksel tutumunda nispi değişikliklere gittiği bir zamana karşılık gelmektedir. Buna karşın devletin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren tatbik ettiği dinî unsurlara ve hayata ilişkin kontrol, baskı ve yeniden biçimlendirme politikaları çok-partili siyasî hayata geçişle birlikte kısmen etkisini azaltarak kısmen de farklı şekil almak suretiyle kendisini göstermeye devam etmiştir. Bilhassa CHP'nin önce 1946'da parti divanında çocukların din eğitimi alabilmeleri için Din Bilgileri Dershaneleri'nin açılmasını kararlaştırması, ardından 1947'deki Yedinci Büyük Kurultay'da birçok CHP'li parti delegesinin samimiyet, açıklık ve cesaret olarak adlandırılabilir surette 1924'ten itibaren tatbik edilen laiklik ve din politikalarını enine boyuna tartışıp eleştirmeleri ve bu Kurultay sonrası dönemde siyasî sistemin toplumun dinî hayatına bakışında önemli bir değişim sürecini başlatması Türkiye'deki din ve laiklik anlayışının ilmi çevrelerde de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.²

2 İsmail Kara, *a.g.e.*, 214-216. CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı'nın 2 Aralık 1947 tarihli Dokuzuncu Birleşiminde partinin benimseyeceği laiklik anlayışıyla ilgili yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Köylerde ölüleri yıkayacak kişi bulunamadığı ve dinî ahlaktan boşalan alanın komünizm tarafından doldurulma tehlikesiyle karşı karşıya olunduğunu gibi hususların belirtildiği bu Kurultay'da başka önemli hususlara da temas edilmiştir. Nitekim birçok parti delegesi inkılâpların toplum tarafından benimsendiğinden hareketle; dinî hayata ilişkin baskıların gevşetilmesini, DİB'in vazife ve faaliyetlerinin genişletilerek vakıf idaresinin başına getirilmesini ve özerk bir statüye kavuşturulmasını, imam ve hatiplerin maddî durumlarının iyileştirilmesini ve ilkokullarda din dersi eğitiminin verilmesini teklif etmiştir. CHP, *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı Dokuzuncu Birleşim* (Ankara: CHP, 1948), 448-460. Kurultay'dan yaklaşık bir yıl sonra CHP iktidarı bu önerilerin büyük kısmını hayata geçirecek adımlar atmaya başlamıştır. Öyle ki 1949 senesinde medrese eğitimi Şemsettin Günaltay başbakanlığa getirilmiş, 1928 senesinde ilkokullarda kaldırılan din dersi bu okulların 4. ve 5. sınıflarında seçmeli olarak tekrar okutulmaya başlanmış, İmam Hatip Kursları eğitime başlamış, Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir

Sonuç

BU ÇALIŞMADA ALİ FUAD BAŞGİL'İN OTUZ YILI AŞAN ilmî hayatı boyunca üzerinde çalıştığı konuları nasıl değerlendirdiği belirli bir tarihî seyir ve fikrî şema üzerinden ele alınmıştır. Böylelikle bu süre zarfı boyunca onun düşünce yapısındaki değişim ve gelişimin izini sürülmeye çalışılmıştır. Yaptığımız değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere onun ilmî çalışmalarını incelerken tek bir Başgil'e rastlamak mümkün değildir. Elbette herhangi bir kişinin ve özellikle bir entellektüelin tüm hayatı boyunca aynı düşünce ve kanaatlere sahip olmasını beklemek doğru ve uygun bir değerlendirme değildir. Bu çerçevede Başgil'in düşünce hayatı ele alınırken, aynı zamanda onun kanaatlerini oluşturan ve sonrasında değiştirmesine neden olan şahsî, tarihî, siyasî, iktisadî ve manevî unsurların neler olduğu incelenmek suretiyle, fikirleri belirli bir tarihî ve fikrî bağlam üzerine oturtulmak istenmiştir.

Başgil'in Kemalizm'den liberal-muhafazakârlığa uzanan fikrî haritasında yöntem, üslup ve muhteva açısından değişen taraflar olduğu gibi, onun dinamik fikir dünyasının bir nevi pu-

sula gibi yön gösteren sabit değerlerin ve değerlendirmelerin olduğu da açık şekilde görülmektedir. Demokrasi ve hürriyet kavramlarına yüklediği anlam, siyasî hayatın anayasal bir sistem üzerinde ilerlemesi yönündeki gayreti, toplumun düşünce ve inanç dünyasına karşı duyduğu hürmet ve muhabbet ile bu toprakların sorunlarına yine bu topraklar üzerinden cevaplar bulma azmi bu sabit değerlerin başında gelmektedir.

Tüm bu sabit ve değişkenlerin varlığının yanı sıra Başgil'in bütün çalışmalarında benzer bir çalışma yöntemini takip ettiği görülmektedir. Buna göre, ele aldığı bütün konuları öncelikle hem tarihî gelişimi hem de kavramsal analizi üzerinden değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Nitekim ele aldığı konuların tamamını, ilmî hassasiyetinin neticesi olarak, belirli bir teorik ve tarihî bağlam içinde objektif şekilde ele aldığı müşahede edilmektedir. Böyle bir bağlam üzerinden düşünmek, tabiri caizse, Başgil'in düşünce yapısını üç boyutlu hale getirmekte ve fikirlerine derinlik kazandırmaktadır. Bu yaklaşımın örneklerine özellikle sosyalizm, sosyal demokrasi, liberalizm ve milliyetçilik gibi ideolojilere ilişkin değerlendirmelerinde rastlamak mümkündür. Birçok defa sosyalizm ve komünizme ilişkin olumsuz görüşlerini ifade etmesine karşın, muhalif olduğu bu fikirleri dahi serinkanlılıkla ve bir ilim adamı titizliğiyle değerlendirmektedir.¹ Bu titizlik, ele aldığı konuları belirli bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde analiz etmesine imkân tanıdığı gibi, fazla bir ilmî kaynağın bulunmadığı bir dönemde, okuyuculara siyasî düşünceler tarihi ve siyasî tarih konularında detaylı bilgi sunmasını da beraberinde getirmiştir.

1 Başgil, sadece 1964 senesinde Yeni İstanbul gazetesinde milliyetçilik ve sosyalizm ideolojileriyle ilgili 20 teorik makale kaleme almıştır.

İnceleme-araştırma süreciyle ilgili bu farklı ve ilmî tutum, kendisini ahlâkî davranma ve değerlendirme sürecinde de göstermektedir. Bu yaklaşımıyla ilgili olarak laiklik prensibini değerlendirme biçimi örnek gösterilebilir. Başgil, laiklik prensibinin adeta din karşıtlığı gibiymiş uygulanmasını tenkit etmeden önce, din karşıtlığının ne anlama geldiğini, muhtevasını ve niteliğini tarihî ve ilmî yönlerden değerlendirmektedir. Bu sayede laiklik meselesini değerlendirmeden önce okuyucusuna materyalizmin ve pozitivizmin Antik Yunan döneminden günümüze kadar olan gelişimini ve değişimini tüm yönleriyle göstermektedir. Benzer yöntemi demokrasi, özgürlük, devlet ve millet kavramlarını ele alırken görmek de pekâlâ mümkündür. Başgil, bu sayede, ileri sürdüğü görüşlerini belirli bir tarihî ve kavramsal şema üzerinden aktarmakta ve görüşünün, eleştirisinin veya teklifinin haklılığını bu şemaya dayanarak ispatlamaya çalışmaktadır. Bu onun sabit bir yöntemi takip ederek çalışmalarını hazırlamasını sağladığı gibi ele aldığı konuya olan vukufiyetinin derecesini de artırmaktadır.

Bu hassasiyetine ilaveten Başgil'in hayatı boyunca kaleme aldığı yüzlerce çalışmasına bakıldığında hadiseleri kişilere indirgemekten ve kişiselleştirmekten kaçındığı, tenkitlerinde belirli ölçüyü her daim muhafaza ettiği, kalemini öfkeyle eline almaktan sakındığı ve görüşlerini ileri sürerken her daim edep ile terbiyesini muhafaza etmeyi başardığı açıkça anlaşılmaktadır.² Kendisini eleştirirken dostluk veya edep kurallarını askıya

2 Başgil'i yakından tanıyanlar da vefatından sonra bu tavrını açık şekilde ifade etmektedirler. Biz burada sadece Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın ve Münevver Ayaşlı'nın Başgil'in vefatından sonra onunla ilgili yazdıkları makalelerinden birer cümle almayı yeterli görmekteyiz. Karahan'ın Başgil'in tavrıyla ilgili görüşleri şu şekildedir: "O'nda bazı kendini beğenmiş kişilerde rastladığım gurura, el oğlunu küçümsemeye benzer bir hal ile karşılaşmadım." Ayaşlı ise onu şu cümleyle anlatmaktadır: "İlmi, fazileti, karakteri, nezaket, terbiye ve efendiliği ile dünya ilim meydanına gönderebileceğimiz tek adamımızdı." Abdülkadir Karahan, "Rahmetli

Kaynakça

Ali Fuad Başgil Kaynakçası

Başgil, Ali Fuad. “Sosyalizmin Tarifi III”. *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 38 (1934): 10-13.

——— “Dördüncü Kurultay Münasebetiyle”, *Aylık Siyasal Bilgiler Mecmuası*, sy. 50 (1935): 1-5.

——— “Türk Milliyetçiliği-Doğuşu-Mânası-Gayesi ve Vasıfları”, *II. Türk Tarih Kongresi* içinde <https://drive.google.com/file/d/0B7liBn5XLsAfTTJKTDN6MUVmS00/view>, (1937), E.T. 2 Haziran 2018, 983-995.

——— *Klâsik Ferdi Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi*. Ankara: Hapishane Matbaası, 1938.

——— *Türkiye Esas Teşkilatı ve Siyasî Rejimi*. İstanbul: Sertel Basımevi, 1939.

——— *Vatandaşların Âme Hakları ve Camianın Emniyet ve Disiplin Meselesi*. İstanbul: Kenan Basımevi, 1940.

——— *Devletin ve Diğer Âme Hükmi Şahısların Mesuliyeti Meselesi*. Ankara: Hukuk İlmi Yayma Kurumu, 1940.

——— “Cümhuriyet ve Millî Birlik”, *Son Posta*. (29 Birinciteşrin [Ekim] 1940): 7.

- “Muasır Devlette Memur Meselesi ve Memurların Meslekî Vazife Terbiyesi”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 4 (1941): 790-803.
- *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri II. Cilt İlavesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, 1942.
- *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri III. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti, 1942.
- *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*. İstanbul: Hak Kitabevi, 1946.
- “Hürriyet Mefhumu I”, *Vatan*. (19 Mart 1946): 2-4.
- “Hürriyet Mefhumu III”, *Vatan*. (23 Mart 1946): 2-4.
- “Hürriyet Buhranı”. *Yeniden Doğuş*, sy. (17 Haziran 1946): 63-65.
- “İnsan Haklarından Kopan Fırtına Prof. Ali Fuad Başgil “Sevgilisini Don Juan’ın Kollarında Gören Nişanlıya Döndüm! Diyor”, *Vatan*. (21 Ekim 1946): 1-2.
- “Devlet Nedir? (Realist Bir Tarif Denemesi)”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 4 (1946): 981-990.
- “Demokrasiye Dair”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 179 (1946): 579-585.
- “Demokrasiye Dair II”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 180 (1946): 627-634.
- “Hürriyete Dair”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 181 (1946): 1-6.
- “Hürriyete Dair II”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 182 (1946): 49-52.
- “Demokrasi ve Müsavat Kaideleri”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 183 (1946): 93-97.
- “Demokrasi ve Hürriyet”, *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 184 (1946): 149-152.
- “İnsan Hakları Fikri”, *Vatan*. (1 Haziran 1947): 2-3.
- “İnsan Hakları Nelerdir?”, *Vatan*. (6 Haziran 1947): 2.
- “İnsan Hakları, Devlet Salâhiyetlerinden Hangisini Hudutlar?”, *Vatan*. (17 Haziran 1947): 2.
- “Devletin Ülke Unsuru (Ülke ile Devlet Birliği Arasındaki Münasebetin Hukukî ve Sosyolojik Manâ ve Mâhiyeti Üzerinde Bir İzah Denemesi)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 4 (1947): 1261-1281.

- “Anayasa Meselelerimize Dair Bir Ankete Verilen Cevaplar”. *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 197 (1947): 222-226.
- *Cihan Sulhu ve İnsan Hakları*. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1948.
- *Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri*. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1948.
- *Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı*. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, 1948.
- *Ana Hukuk Dersleri Cilt I*. İstanbul: Hak Kitabevi, 1948.
- “Başlarken”. *Hür Fikirler Mecmuası*, sy. 1 (1948): 3-4.
- “Demokrasilerin Tehlikesi ve Çifte Meclis Usulü”. *Hür Fikirler Mecmuası*, sy. 2 (1948): 75-78.
- “Uydurma Dil Faciası”. *Sebülürreşad*, sy. 12 (1948): 182.
- “Memleket Tefekkür Hayatına ve İnkişâfına İndirilen Ağır Darbe”. *Sebülürreşad*, sy. 15 (1948): 238-239.
- “Hükûmetlere Dair”. *Hür Fikirler*, sy. 8 (1949): 291-297.
- “Kurtuluş Çaresi”, *Vatan*. (5 Aralık 1948): 2-6.
- “Demokrasi ve Müsavat Kaidesi”, *Demokrasi ve Hürriyet içinde*, 39-47. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1949.
- “Fikir ve Vicdan Hürriyeti”, *Demokrasi ve Hürriyet içinde*, 64-71. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1949.
- “Hürriyet Terbiyesi ve Hür Mektep”, *Demokrasi ve Hürriyet içinde*, 72-78. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, 1949.
- “Anayasamızın Değıştirilmesinde Zaruret Vardır”, *Vatan*. (20 Ocak 1949): 2-4.
- “Demokrat Partinin 949 Kongresi Münasebetiyle Anayasanın Tâdili Hakkında Düşünceler”, *Vatan*. (19 Haziran 1949): 2-3.
- “Demokrat Partinin 949 Kongresi Münasebetiyle Anayasanın Tâdili Hakkında Düşünceler Anayasa Hangi Noktalarında ve Ne Yolda Tâdil Edilmelidir”, *Vatan*. (20 Haziran 1949): 2-4.
- “Demokrat Partinin 949 Kongresi Münasebetiyle Anayasanın Tâdili Hakkında Düşünceler Kuvvetler Muvazenesi ve İkinci Meclis Meselesi”, *Vatan*. (21 Haziran 1949): 2-4.

- “Demokrasilerde İkinci Meclis ve Faydaları”, *Hür Fikirler Mecmuası*, sy. 3, (1949): 125-130.
- “Hükümetlere Dair”, *Hür Fikirler*, sy. 8 (1949), 291-297.
- “Demokrasi ve Mekteplerimiz”, *Hür Fikirler*, sy. 10 (1949): 391-400.
- “Anayasamız Niçin Tadile Muhtaçtır? I”. *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 215 (1949): 511-515.
- “Anayasamız Niçin Tadile Muhtaçtır? II”. *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 216 (1949): 560-563.
- “Gençlik ve Memleket Hizmetleri: Büyük Merkezlere Can Atmak Zihniyeti”, *Vatan*. (18 Ocak 1950): 2.
- “Laiklik Mes’alesi Din Hürriyeti ve Laiklik Mevzuu Üzerine Düşünceler” *Yeni Sabah*. (17 Mayıs 1950): 2.
- “Lâyiklik Meselesi Din ve Hayattaki Rolü”, *Yeni Sabah*. (20 Mayıs 1950): 2.
- “Lâyiklik Mes’alesi Din Mefhumunun Unsurları ve Din Hürriyeti”, *Yeni Sabah*. (24 Mayıs 1950): 2.
- “Laiklik Mes’alesi Din Hürriyetinin Düşmanları”, *Yeni Sabah*. (3 Haziran 1950): 2.
- “Laiklik Mes’alesi Laiklik Nedir?”, *Yeni Sabah*. (7 Haziran 1950): 2.
- “Laiklik Mes’alesi Devlet İçinde Din Sistemi ve Laiklik”, *Yeni Sabah*. (10 Haziran 1950): 2.
- “Laiklik Meselesi Türkiye’de Din Hürriyeti ve Laiklik”, *Yeni Sabah*. (14 Haziran 1950): 2.
- “Türkiye’de Laiklik Namına İnkâr Edilen Haklar”, *Yeni Sabah*. (17 Haziran 1950): 2.
- “Laiklik Meselesi Çıkmazdan Kurtulmanın Çaresi”, *Yeni Sabah*. (21 Haziran 1950): 2.
- “Mekteplerde Mecburî Din Dersleri Meselesi”, *Zafer*. (30 Ekim 1950): 1-3.
- “Bir İlmî Makaleye Yapılan Çirkin Hücumlar. Prof. Ali Fuad Başgil Cevap Veriyor”, *Zafer*. (18 Aralık 1950): 1-4.
- “Devlet Nizamı ve Hukuk: Devletle Hukuk Arasındaki Münasebet Üzerinde Bir İzah Denemesi”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 1-2 (1950): 27-52.

- “Din Hürriyeti ve Laiklik”. *Sebîlürreşad*, sy. 78 (1950): 44-47.
- “Türk Hacıları ve Şapka Kanunu”. *Doğrusöz*, sy. 10 (1950): 3.
- *İrtica Yaygarası*. İstanbul: Komünizme Karşı Mücadele Yayınları, 1951.
- “İdare İlimleri Beynelmîlel Enstitüsü 1951 Nis-Monako Kongresinin 31 Mayıs Kapanış Toplantısında Yapılan Konuşma”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, sy. 3-4 (1951): 530-534.
- “İrtica Yok Efendiler”. *Sebîlürreşad*, sy. 95 (1951): 306-307.
- “Komünist Öncüleri Din Düşmanlığı Güden Politikacılar”. *Sebîlürreşad*, sy. 97 (1951): 344.
- “Maneviyat Buhranı”. *Sebîlürreşad*, sy. 113 (1951): 203.
- “İnkılâplarımıza Dair”. *Sebîlürreşad*, sy. 126 (1952): 125-126.
- “Pakistan İntibâlarımız”. *İslamın Nuru Mecmuası*, sy. 17 (1952): 19-22.
- “Pakistan’da Müslüman Milletler Kongresi’ndeki Konuşmanın Tam Metni”. *İslamın Nuru Mecmuası*, sy. 18 (1952): 20-24.
- “Pakistan’da Müslüman Milletler Kongresi’ndeki Konuşmanın Tam Metni (II)”. *İslamın Nuru Mecmuası*, sy. 19 (1952): 19-21.
- “Laiklik Meselesi ve Din Hürriyeti”. *Serdengeçti*, sy. 15-16 (1952): 5-6.
- “Kongre, İslam Birliği, Kanun”, *Yeni Büyük Doğu*. (16 Mayıs 1952): 2-3.
- “Pakistan İntibalarım IV Müslüman Milletler Tanışmalı ve Anlaşma-
lıdır (1)”, *Yeni Büyük Doğu*. (19 Haziran 1952): 2.
- “Pakistan İntibalarım V Müslüman Milletlerin İktisadî Kalkınmaları
ve Karşılıklı Anlaşmaları”, *Yeni Büyük Doğu*. (21 Haziran 1952): 2.
- “Pakistan İntibalarım VI İslâm Âlimleri, Külliyesi ve Yeni Görüşlere
İhtiyaç Meselesi”, *Yeni Büyük Doğu*. (26 Haziran 1952): 2.
- “Devlet Nizamı ve Hukuk: Devletle Hukuk Arasındaki Münasebet
Üzerinde Bir İzah Denemesi (II)”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Mecmuası*, sy. 3-4 (1953): 576-591.
- “İlim ve Din İlim Karşısında Din I”. *İslam Dünyası*, sy. 58 (1953): 2-4.
- “Din Felsefesi Bahisleri İlim Karşısında Din III”. *İslam Dünyası*, sy.
62 (1953): 2-3.
- “Din Felsefesi Bahisleri İlim Karşısında Din IV”. *İslam Dünyası*, sy.
63 (1953): 2-3.

- “Din Felsefesi Bahisleri İlim Karşısında Din VI”. *İslam Dünyası*, sy. 66 (1953): 2-3.
- *Din Nedir? Din Hürriyeti ve Laiklik Ne Demektir?* İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1954.
- *Vatandaş Hak ve Hürriyetlerinin Korunması Meselesi ve Anayasamız*. İstanbul: Akgün Matbaası, 1956.
- *Din ve Laiklik*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1955.
- “Hakkı ve Hukuku Devlet mi Yaratır ve Yapar”, *Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku Ordinaryüs Profesörü Dr. Tahir Taner’e Armağan* içinde, 429-440. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1956.
- “Dinde Reform”, *Dinde Refomcular* içinde, 34-41. İstanbul: Sebülürreşad Neşriyatı, 1959.
- *Esas Teşkilat Hukuku Birinci Cilt Fasikül I*. İstanbul: Baha Matbaası, 1960.
- “Hukuk İlminin Işığı Altında Günün Meseleleri 27 Mayıs Hareketi ve Millî Birlik Komitesi”, *Yeni Sabah*, (23 Haziran 1960): 3.
- “Din Şurası”. *Sebülürreşad*, sy. 312 (1960): 183-184.
- “Yüksek İslam Enstitüsüne Ait Teşkilât Projesi”. *Hilal*, sy. 15 (1960): 13-14.
- “Yüksek İslam Enstitüsüne Hakkında Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil’in Raporundan II”. *Hilal*, sy. 16 (1960): 4-5.
- “İnsan Hakları”. *Düşünen Adam*, sy. 1 (1961): 10.
- “Demokrasi Niçin İdeal Bir Devlet Rejimidir?”, *Kudret*. (23 Mayıs 1961), 1-5.
- *Din ve Laiklik: Din Nedir? Din Hürriyeti ve Laiklik Ne Demektir? Hukukî ve İçtimâî Etüd*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1962.
- “Millet ve Devlet”, *Yeni İstanbul*. (22 Haziran 1964): 1.
- “Milliyet Nedir?”, *Yeni İstanbul*. (24 Haziran 1964): 1.
- “Milliyetçilik Nedir ve Bizde Nasıl Doğdu?”, *Yeni İstanbul*. (27 Haziran 1964): 1.
- “Milliyetçiliğin İdeolojisi”, *Yeni İstanbul*. (3 Temmuz 1964): 1.
- “Milliyetçi İdeolojinin Aktif Yönü”, *Yeni İstanbul* (5 Temmuz 1964): 1.
- “Ord. Prof. Başgil’in Ara Müdafaası”, *Yeni İstanbul*. (6 Mayıs 1965): 1-7.
- “Başgil: AP Âtimizin Teminatıdır”, *Yeni İstanbul*. (27 Mayıs 1965): 1-7.

- “Diyanet İşlerindeki Huzursuzluk Sebepleri ve Giderilmesi Çareleri”, *Yeni İstanbul*. (28 Eylül 1966): 1-7.
- *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başığil'den Mektuplar*. İstanbul: Yağmur Yayınları: 2007.
- *Din ve Laiklik*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2011.
- *Hatıralar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2013.
- *İlmin Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2014.
- *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017.
- *Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017.
- *Konferanslar*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 2017.
- *TBMM Hal Tercümesi Kâğıdı*, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d13//HT_2980_4_2.pdf (30.06.2018).

Diğer Kaynaklar

- Acar, Yurdaer. “Başığil ile Konuştum: Başığil Demokrasilerin İşleyiş Tarzını İnceliyor”, *Yeni İstanbul*. (28 Kasım 1964): 3-7.
- Ahmad. Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Ağaoğlu, Ahmet. *Devlet ve Fert*. İstanbul: Sanayiinefise Matbaası, 1933.
- Ağaoğlu, Süreyya. *Bir Ömür Böyle Geçti*. İstanbul: İshak Basımevi, 1975.
- Akis Dergisi, “Yurtta Olup Bitenler A.P.”, *Akis Dergisi*, sy. 374 (1961): 19-23.
- Alsan, Zeki Mesut. “İdarede Devletçilik”, *Hakimiyeti Milliye*. (6 Birinci Kanun (Aralık) 1931): 1.
- Atay, Falih Rifki. “Demokrasinin Başı”, *Milliyet*. (25 Aralık 1930): 1.
- Atay, Neşet Halil. “Halkçılık ve Demokrasi V”, *Hakimiyeti Milliye*. (15 Eylül 1931): .
- Ayaşlı, Münevver. “Ali Fuad Başığil ve Derin Mânâsı”, *Yeni İstanbul*. (20 Nisan 1967): 1-7.
- Ayvazoğlu, Beşir. “Ali Fuat Başığil”, *Siretler ve Suretler* içinde, 41-46, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.
- Başar, Ahmet Hamdi. “Plan Mefhumu Hakkında”, *Kooperatif Dergisi Seçilmiş Makaleler*, sy. 2 (1932): 85-94.

- Başar, Ahmet Hamdi. *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1981.
- Belge, Burhan Asaf. "Esasta Duralım (Hizmetteki Muarızlarıma)", *Hâkimiyeti Milliyet*. (6 Eylül 1931): 2.
- Beriş, Hamit Emrah. "Milliyetçilik". *Siyasî İdeolojiler* içinde, ed. Buğra Kalkan ve Hasan Yücel Başdemir, 108-129. Ankara: Adres Yayınları, 2017.
- Birinci, Kürşad. "Terakkici Muhafazakâr Bir Mütefekkirin Sivil Toplum Tecrübesi: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti", *Muhafazakâr Düşünce*, sy. 52 (2018): 177-199.
- Boratav, Korkut. *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara: Savaş Yayınları, 1982.
- CHF. *CHF Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: TBMM Matbaası, 1931.
- CHP. *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*. Ankara: Ulus Basımevi, 1935.
- CHP. *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı Dokuzuncu Birleşim*. Ankara: CHP, 1948.
- Çufalı, Mustafa. *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi*. Ankara: Babil Yayıncılık, 2004.
- Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950) I. Cilt*. Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012.
- Danışmend, İsmail Hami. "Kafa İnkılabı", *Milliyet*. (15 Mart 1952): 2.
- Demir, Remzi. *Philosophia Ottomanica Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi Eski ile Yeni Felsefe Arasında Cilt II*. Ankara: Lotus Yayınları, 2005.
- Demir, Remzi. *Philosophia Ottomanica Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi Yeni Felsefe Cilt III*. Ankara: Lotus Yayınları, 2007.
- Demirel, Merâl. "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar". *Mete Tunçay'a Armağan* içinde, der. Mehmet Ö. Alkan, Tanil Bora ve Murat Koraltürk, 725-750. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Duru, Kâzım Nami. "Bizim Milliyetçiliğimiz", *Cumhuriyet*. (21 Mart 1935): 6.
- Emre, Ahmet Cevat. "Nasyonalizm-Milletsevenlik". *Muhit*, sy. 9 (Temmuz 1929): 641-643.
- Emre, Ahmet Cevat. "Kemalizm ve Demokrasi". *Muhit*, sy. 30 (1931): 1-3.
- Erim, Nihat. "Anayasa Meselelerimiz (3)". *Siyasî İlimler Mecmuası*, sy. 199 (1947): 295-301.

- Erim, Nihat. *Günlükler 1925-1979 I. Cilt*. haz. Ahmet Demirel, İstanbul: YKY, 2005.
- Ertekin, Orhangazi. "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Milliyetçilik Cilt 4* içinde, Ed. Tanıl Bora, 345-387. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Evliyaoğlu, Gökhan. "Şehirdeki Aydından Dağdaki Çobana Kadar, Herkesin Sevdiği Âlim", *Haksızlıklar Karşısında Susmayan Âlim: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hayatı Şahsiyeti Mücadeleleri* içinde, haz. Mehmet Gökalp, 13-14. İstanbul: Santral Yayınevi, 1963.
- Fazlıoğlu, İhsan. *Kayıp Halka İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi*. İstanbul: Papersense Yayınları, 2015.
- Gökalp, Mehmet. *Haksızlıklar Karşısında Susmayan Âlim: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hayatı Şahsiyeti Mücadeleleri*. İstanbul: Santral Yayınevi, 1963.
- Göze, Ergun. "Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyadan Biyografiye", *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası* içinde, haz. Arif Aşçı, vii-xxxii. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999.
- Haklı, Salih Zeki. "Türk Romanında Tek Parti Dönemi". *Liberal Düşünce*, sy. 51-52 (2008): 181-196.
- Haklı, Salih Zeki. *Özgür Toplumda Birey ve Cemaat*. Ankara: Liberte Yayınevi, 2017.
- Haklı, Salih Zeki. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sosyal Liberal Bir Akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu", *Liberal Düşünce*, sy. 82 (2017): 55-77.
- Haklı, Salih Zeki. "Erken Dönem Cumhuriyet'te Ahmet Ağaoğlu'nun Kemalizm'i Liberal Perspektiften Yorumlama Çalışmaları", *Liberal Düşünce*, sy. 90 (2018): 35-57.
- Haklı, Salih Zeki. "Ahmet Ağaoğlu'nun Batılılaşma Düşüncesinde Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Kültürel Değişim", *Muhafazakâr Düşünce*, sy. 54 (2018): 117-141 .
- Heywood, Andrew. *Siyasî İdeolojiler*. çev. Ahmet Kemal Bayram. Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Hirsch, Ernst. *Anıların Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi*. çev. Fatma Suphi. Ankara: Tübitak Yayınları, 2005.

- Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Beyannamesi". *Hür Fikirler Mecmuası*, sy. 1 (1948): 46-50.
- Inan, Süleyman. *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*. Ankara: Liberte Yayınları, 2006.
- İnkılap, "Demokratik Cumhuriyet". *İnkılap*, sy. 104, (12 Kânunuevvel (Aralık) 1930)'den aktaran *Atatürk Devri Yazarların Kaleminden Altı Ok (1919-1938)*, Haz. Ş. Halıcı ve M. Burgaç (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016): 384-385.
- İnönü, İsmet. "Firkamızın Devletçilik Vafı". *Türkiye'de Devletçilik* içinde, der. Nevin Coşar, 41-43. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.
- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Kara, İsmail. *Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncelerinin Meseleleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 2*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Karahan, Abdülkadir. "Rahmetli Hocamız A. Fuat Başgil", *Yeni Gazete*. (18 Nisan 1967): 1-7
- Kocaçimen, Sevgi. *Demokrat Parti Döneminde TBMM'nde Laiklik Tartışmaları*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2018.
- Koçak, Cemil. "CHP-Devlet Kaynaşması (1936)", *Toplumsal Tarih*, sy. 118 (2003): 74-79.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev. Metin Kıratlı. Ankara: TTK Yayınları, 200.
- Milliyet. "Dinde Reform Muharriri Adliyede". (30 Ocak 1958), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/G5u0Ogq4mRwtOPwIVNCcpw_x3D__x3D_.E.T.29.Ekim.2018.
- Milliyet. "Başgil". (19 Nisan 1967), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/j7y6wzQ98_x2B_ljWLoVSeeX5g_x3D__x3D_.E.T.5.Ağustos.2018.
- Milliyet. "Başgil'i Ölümle Tehdit Eтті". (27 Mayıs 1986), http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/zlWeESyQvmSvGwIS_x2F_goOCw_x3D__x3D_.E.T.26.Haziran.2018.

- Mücellidođlu, Ali Çankaya. *Son Asır Tarihinin Önemli Olaylarıyla Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) II. Cild*. Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969.
- Mücellidođlu, Ali Çankaya. *Son Asır Tarihinin Önemli Olaylarıyla Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı) V. Cild*. Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969.
- Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine Nasıldı? Nasıl Oldu?*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- Özgişi, Tunca. *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012.
- Özipek, Bekir Berat. *Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları, 2004.
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1989.
- Sadak, Necmettin Sadık. "Demokrasi Nedir?", *Akşam*. (28 Ağustos 1931): 1-2.
- Safa, Peyami. *Türk İnkılâbına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1997.
- Son Posta. "Din Derslerine Dair Tebliğ", *Son Posta*. (5 Kasım 1950): 1-4.
- Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*. İstanbul: YKY, 2006.
- TBMM. *TBMM Yıllık Dönem: VII Toplantı: 3* (1 Kasım 1945-14 Haziran 1946). Ankara: TBMM Basımevi, 1947.
- TBMM. "Altmış Dokuzuncu Birleşim 19 Mayıs 1961 Çarşamba". *T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi Cilt 5*: 423-434.
- TBMM, *1924 Anayasası*. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, E.T. 07 Ekim 2018.
- Topçu, Nurettin. "Başgil", *Millet Mistikleri* içinde, 127-131. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Topçu, Nurettin. "Ali Fuad Başgil", *Millet Mistikleri* içinde, 132-139. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş, 1952.
- Ulay, Sıtkı. *Giderayak*. İstanbul : AD Yayıncılık, 1996.
- Vatan. "Ali Fuad Başgil'in Dünkü Konferansı". *Vatan*. (28 Kasım 1947): 1-4.

- Vatan. "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin Kongresi", *Vatan*. (19 Şubat 1950): 6.
- Vatan. "Aynı Kalıp İçinde Yaşayan İki Zıd İnsan Neler Söylüyor", *Vatan Gazetesi İnkılâp ve Din İlavesi* içinde, (22 Temmuz 1953): 3, 11.
- Yalman, Ahmed Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim c. 2*. haz. Erol Şadi Erdiñç, İstanbul: Peta Turizm A.Ş., 1997.
- Yayla, Atilla. *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları, 1998.
- Yayla, Atilla. *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Yayla, Atilla. *Anayasa Teorisine ve Hukukuna Giriş*. Ankara: Adres Yayınları, 2018.
- Yeni İstanbul. "Demirel Genel Başkan", *Yeni İstanbul*. (30 Kasım 1964): 1.
- Yıldırım, Sema ve Zeynel, Behçet Kemal (ed.). *TBMM Albümü 2. Cilt 1950-1980* Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Zaim, Sabahattin. "Ali Fuad Başgil", *Hayatlarıyla Yol Gösterenler* içinde, 11-26. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2005.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Ahmet Emin Yalman
Entelektüel Bir Biyografi
Buğra Kalkan

Buğra Kalkan

Ahmet Emin Yalman

LIBERTE

LIBERTE

Ahmet Emin Yalman

Entelektüel Bir Biyografisi

M. Kürşad Birinci

ISBN: 978-605-9823-39-5

1. Baskı, Aralık 2018

Ahmet Emin Yalman II. Meşrutiyet'in başlarında gazeteciliğe başlayıp 1960'ların sonlarına kadar gazetecilik yapmış uluslararası şöhrete sahip önemli bir yazardır. Yalman'ın kişisel hatıratı Türkiye'nin modernleşme tarihine paralel seyrederek. Hayatı boyunca günlük ve siyasi hatıraları dahil olmak üzere on bincelerce sayfa yazı kaleme alan Yalman, Türkiye tarihinin dönüm anlarının entelektüel şahididir. Zamanının en iyi okullarına gitmiş ve Columbia Üniversitesi'nde sosyal bilimler üzerine doktora yapmıştır. Almanca, İngilizce ve Arapça konuşan Yalman sadece entelektüel bir gazeteci, siyasi bir yazar değil, aynı zamanda bir dünya gezginidir.

Yalman Osmanlı'dan Cumhuriyete kendini liberal olarak tanımlayan nadir kamusal figürlerden de biridir. Onun yazıları sadece siyasi tarihe ilgili olanlar için değil Türkiye'de liberal düşünce tarihi ve liberal teorinin gelişimiyle ilgilenenler için de önemli bir kaynaktır. Bu kitap, Türkiye'de liberal düşünce geleneği önündeki temel problem alanlarını, Yalman'ın siyasal dönüm anlarındaki duruşu ve modernleşmeye dair fikirleri üzerinden değerlendirmektedir. Osmanlı parlamentarizminden Kemalist devrimlere Türkiye'de demokrasi, bürokrasi, eğitim ve din konuları Yalman'ın fikirlerinin eleştirisi üzerinden tartışılmaktadır.

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti

M. Kürşad Birinci

M. Kürşad Birinci

Hür Fikirler Yayma Cemiyeti

Liberte

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti

M. Kürşad Birinci

ISBN: 978-605-9823-40-1

1. Baskı, Aralık 2018

Liberalizmin Türkiye’de yaşadığı tarihsel seruvende, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’nin (HFYC) özel bir yeri bulunur. HFYC, kendisinden önceki benzeri cemiyet ve partilere nazaran daha uzun süre hayatta kalmış; başka hiçbir üstün amaç gütmeyen, bireyin özgürlüğünü ve sınırlı devleti savunmuş; en azından belli bir süre bu gayreti göstermiştir.

Türk liberal düşünce geleneği içinde özel anlamlar taşıyan bir hareket olarak HFYC’nin “liberal” sıfatını kaybettiği 1950’lerin başından 1990’lara kadar ikinci bir örneği mevcut değildir. Cemiyetin kapanmasına neden olan süreç ise, Türk liberalizm tarihi açısından bir kırılma noktasına işaret eder. Cemiyetin kurucu önderleri Ali Fuad Başgil ve Ahmet Emin Yalman’ın fikirleri, tavırları ve tutumları üzerinden okunabilen bu kırılma, liberal fikriyatın günümüzdeki durumuna ilişkin de anlamlı veriler sunmaktadır.

Biri liberalizmi Batı tipi yaşam tarzı olarak yücelten, diğeri insan haklarını, bireyin özgürlüğünü, sınırlı devleti önemseyen bu iki ana akım günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir.

